

**ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : สรุปบทเรียนจากปรัชญาวิถีปฏิบัติ
กรณีศึกษาหมู่บ้านศิรีวงษ์และหมู่บ้านไม้เรียง จังหวัดนครศรีธรรมราช¹**

จากการไปศึกษาดูงานที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ 19 – 23 กรกฎาคม 2553 ซึ่งมีหมู่บ้านต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง จนได้ยกระดับเป็นหมู่บ้านมั่งมีศรีสุข ซึ่งเป็นระดับสูงสุดจากการจัดอันดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ คือ หมู่บ้านศิรีวงษ์ อำเภอลานสกา และหมู่บ้านไม้เรียง อำเภอลำปาง ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านนี้ มีทั้งนักวิชาการ ข้าราชการ และบุคคลทั่วไปเข้าไปศึกษาดูงานปีละนับพันคน

คำถามแรกที่หลายคนตั้งคำถามก็คงหนีไม่พ้นว่า ทั้งสองหมู่บ้านนี้มีดีอะไรถึงได้รับการยกย่องเป็นหมู่บ้านดีเด่นระดับประเทศและคำถามต่อมาก็คงหนีไม่พ้นว่าชาวหมู่บ้านทั้งสองนี้เขาทำได้อย่างไร ซึ่งผู้เขียนเองก็คงหนีไม่พ้นจะต้องตั้งคำถามนี้เช่นกัน แต่ก็ได้ตั้งคำถามเพิ่มเติมว่าทั้งสองหมู่บ้านนี้มีอะไรแตกต่างและเหมือนกันบ้าง รวมทั้งจะนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นได้อย่างไร

หมู่บ้านศิรีวงษ์

หมู่บ้านแรกที่คุณเขียนเข้าไปศึกษาดูงานคือหมู่บ้านศิรีวงษ์ ตั้งอยู่ในเขตตำบลกำโลน อำเภอลานสกา ห่างจากตัวจังหวัดนครศรีธรรมราชไปทางทิศเหนือประมาณ 50 กิโลเมตร สภาพถนนหนทางที่เดินทางเข้าหมู่บ้านต่อจากถนนใหญ่ เป็นถนนลาดยางเลนเดียวมีลักษณะเป็นเนินเขาสูงต่ำสลับไปมา สองข้างทางห้อมล้อมด้วยป่าเขาเป็นส่วนใหญ่ ทำให้สภาพแวดล้อมดูร่มรื่นเขียวชอุ่มไปด้วยพืชพรรณไม้ต่าง ๆ รวมทั้งบางช่วงก็เป็นธารน้ำตกระหว่างเขา ทำให้บรรยากาศสองข้างทางที่เดินทางเข้าหมู่บ้านสวยงามมาก และเมื่อเดินทางถึงหมู่บ้านพบว่าตั้งอยู่บริเวณธารน้ำตก มีบ้านเรือนของประชาชนปลูกห่าง ๆ กัน ลึกเข้าไปจากถนนเข้าหมู่บ้าน ทั้งนี้รอบบริเวณบ้านจะมีการปลูกผลไม้ต่าง ๆ เช่น ทุเรียน มังคุด ลองกอง เงาะ สะตอ เป็นต้น

จากการฟังบรรยายของวิทยากรประจำหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า เมื่อปี พ.ศ.2531 ได้เกิดน้ำป่าไหลท่วมหมู่บ้าน จนทำให้บ้านเรือนของชาวหมู่บ้านพังทลายไปเกือบทั้งหมด ชาวบ้านได้สูญเสียทรัพย์สิน ลิ่นเนื้อประดาตัวไปกันทั้งหมด แต่ด้วยจิตใจอันเข้มแข็งของชาวหมู่บ้านศิรีวงษ์และการช่วยเหลือจากภาครัฐ ทุกคนได้แปลงวิกฤติเป็นโอกาส โดยรวมตัวกันสร้างหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ และทุกคนได้มาร่วมตัวกันมองอนาคตของหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งถือเป็นจุดกำเนิดของการรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน นอกจากอาชีพหลักเกษตรกรรมที่ทุกคนฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ได้แก่ สวนทุเรียน มังคุด เงาะ ลองกอง สะตอ แล้ว ทุกคนช่วยกันมองหาอาชีพเสริมโดยใช้หลักคิดที่ว่า เป็นอาชีพที่สามารถเชื่อมโยงกับอาชีพหลักได้ ทำได้โดยใช้วัสดุดิบจากธรรมชาติที่มีอยู่ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และพึ่งตนเองได้ จากหลักคิดนี้ได้นำมาสู่ค้นหาอาชีพ โดย

¹ มนูญ จันทร์สมบุญ, Ph.D., ประธานโปรแกรมวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

อาศัยการมองย้อนกลับไปอดีตถึงอาชีพของคนในชุมชน ซึ่งก็ค้นพบว่าบรรพบุรุษของชุมชนนี้มีฝีมือในเรื่องการทอผ้าย้อมผ้า การทำหัตถกรรม และการแปรรูปอาหารจากผลไม้ต่าง ๆ ดังนั้นคนในชุมชนจึงรวมตัวกันตามความถนัดตั้งกลุ่มอาชีพเสริมตามวิถีปฏิบัติของบรรพบุรุษขึ้น แบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มผ้ามัดย้อม กลุ่มทุเรียนกวน กลุ่มผ้าลายเทียน กลุ่มหัตถกรรมจักรสาน กลุ่มสับเปลือกมังคุด กลุ่มสมุนไพร ซึ่งแต่ละกลุ่มก็ได้พยายามพัฒนาสินค้าของตนเองมีการคิดค้นและแสวงหาความรู้สมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ รวมทั้งมีการออกไปทำตลาดภายนอกรวมทั้งในกรุงเทพฯ ด้วย จนปัจจุบัน สินค้าบางชนิด เช่น ผ้ามัดย้อม มีการส่งจูงสินค้ามาจากต่างประเทศ และสิ่งหนึ่งที่วิทยากรกลุ่มผ้ามัดย้อม ได้กล่าวถึงความสำเร็จของกลุ่มตนเองว่ามาจากการพึ่งตนเอง การเรียนรู้จากประสบการณ์ ความพยายามที่จะพัฒนาสินค้า และความสุขในการทำงาน

ข้อสังเกตอย่างหนึ่งของผู้เขียนจากการเยี่ยมชมหมู่บ้านคีรีวงค์ พบว่า หมู่บ้านนี้มีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้นทุนที่สำคัญในการผลิตสินค้า เนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก มีน้ำตลอดทั้งปี ดังนั้นพืชผลไม้ต่าง ๆ จึงมีผลผลิตเกือบตลอดทั้งปี ประกอบมีสภาพธรรมชาติที่สวยงาม ทำให้สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามแม้ชาวบ้านจะรวมตัวกันตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ขึ้นจำนวนหลายกลุ่ม แต่ก็ยังพบว่าสินค้าภายนอกซึ่งเป็นอาหารสำเร็จรูปจากภายนอกชุมชน ก็มีนำเข้ามาขายตามร้านค้าต่าง ๆ อยู่จำนวนมาก ซึ่งนับว่าเป็นการรุกคืบของสินค้านอกเกษตรกรรม ดังนั้นหากคนในชุมชนติดก้าดักสินค้าภายนอกอันอาจเกิดจากค่านิยมหรือสื่อต่าง ๆ ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนในระยะยาวต่อไปได้

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นว่าหมู่บ้านนี้พึงระวังคือการติดก้าดักทุนนิยมทางการตลาด ซึ่งโดยหลักการตลาดจะต้องแข่งขัน การลดต้นทุน และต้องปรับเปลี่ยนสินค้าตามพฤติกรรมของผู้บริโภค หากกลุ่มในชุมชนใช้หลักการตลาดมากเกินไป ในท้ายสุดแล้วการรวมกลุ่มจะไม่ผูกติดกับหลักคิดเดิมและความสุขของคนในกลุ่ม แต่จะไปผูกติดกับเงินตราแทน ซึ่งก็จะลดทอนความเข้มแข็งของกลุ่มและชุมชนให้น้อยลงไปในที่สุด

ในขณะที่เดียวกันหมู่บ้านนี้อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลกำโลน (อบต.) ดังนั้นหากแนวคิดในการพัฒนาของ อบต. เน้นพัฒนาหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยว ก็จะมีผู้คนจากที่ต่าง ๆ หลังไหลเข้ามาในหมู่บ้านนี้จำนวนมาก สิ่งที่ชาวหมู่บ้านนี้ไม่พิน คือ วัฒนธรรมคนเมือง จะเข้ามาในชุมชน ที่จะทำลายบริบทของวัฒนธรรมคนชุมชนชนบทให้สูญหายไป ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายชุมชนในประเทศไทยมาแล้ว ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าติดตามว่าภูมิคุ้มกันของคนในชุมชนนี้ว่าในอนาคตจะต่อต้านการไหลบ่าของกระแสวัฒนธรรมเมืองที่หลังไหลเข้ามาได้มากน้อยเพียงใด

หมู่บ้านไม้เรียง

เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่คุณเขียนได้เข้าไปเยี่ยมชม เย็น หมู่บ้านนี้อยู่ห่างตัวจังหวัดนครศรีธรรมราช ออกไปทางทิศเหนือประมาณ 80 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอฉวาง ทางเข้าหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางห่างจากถนนใหญ่ประมาณ 20 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณต่าง ๆ

ผู้ที่เขียนเข้าไปพบก็คือคุณลุงประยงค์ วรรณรงค์ ซึ่งเป็นผู้ได้รับรางวัลแมกไซไซ ด้านการพัฒนาชุมชน คุณลุงทำทางเป็นผู้ใหญ่ใจดี แต่งกายชุดสากลเรียบร้อย แม้จะอายุ 72 ปีแล้ว แต่บุคลิกทำทางเหมือนคนอายุประมาณ 50 ปี คุณลุงออกมาต้อนรับถึงรถ และนำคณะของเราซึ่งมีประมาณร่วม 200 คน เข้าไปนั่งฟังการบรรยายในเต็นท์ผ้าใบ คุณลุงเล่าให้ฟังว่าในแต่ละเดือนจะมีคณะต่าง ๆ เข้ามาเยี่ยมชมจำนวนหลายสิบคณะ ซึ่งหากนับแต่ละปีก็มาเยี่ยมชมปีละหลายร้อยคน

คุณลุงเล่าว่าตนเองจบประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันตนเองเกษียณจากอาชีพเกษตรกรหลายปีแล้ว และหันมาช่วยเหลือผู้อื่นแทน โดยการจัดทำศูนย์สาธิตและส่งเสริมอาชีพโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ยกเว้นวัสดุดิบที่มาฝึก หากนำกลับบ้านก็จะขายให้ในราคาต้นทุน คุณลุงตั้งชื่อศูนย์ว่าศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง มหาวิทยาลัยธรรมชาติ สถาบันเรียนรู้พึ่งตนเอง ซึ่งจากการมองสำรวจรอบ ๆ ศูนย์ของคุณลุงก็พบว่ามีปลูกพืช เลี้ยงปลา ไร่อย่างหลากหลาย ซึ่งคุณลุงบอกว่าทำเอาไว้สาธิตให้ผู้มาเรียนรู้ รวมทั้งเป็นแหล่งวิจัยทดลองของคุณลุงด้วย

คุณลุงเล่าว่าชุมชนไม้เรียง เดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรม ผลผลิตต้องพึ่งดินฟ้าอากาศ ราคาสินค้าก็ต้องพึ่งภาวะเศรษฐกิจ คนในชุมชนมีหนี้สินจำนวนมากเพราะไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งจากปัญหานี้ ทำให้คุณลุงตระหนักถึงอนาคตของชุมชนว่าคงหนีไม่พ้นต้องขายที่ดินให้กับนายทุนกันทั้งหมด ทำให้คุณลุงหันกลับมามองว่า ทำอย่างไรคนในชุมชนจะพึ่งตนเองได้ เริ่มคุยกับคนในชุมชนไม้เรียงซึ่งให้เห็นปัญหาหนี้สินและปัญหาการสูญเสียที่ดินที่จะตามมา คุณลุงเล่าต่อว่าชาวบ้านเขาจะเชื่อ เมื่อเขาเห็นว่าดีและปฏิบัติได้จริงรวมทั้งเป็นงานง่ายหรือสบาย ดังนั้นคุณลุงจึงหันมาเริ่มจากตนเองก่อน โดยเริ่มจากหลักคิดที่ว่า พึ่งตนเอง อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น แปลงคุณค่าให้เป็นมูลค่า และหัวใจสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติได้โดยอาศัยฐานข้อมูลจากการลองผิดลองถูกด้วยตนเอง

จากหลักคิด คุณลุงเริ่มจากสิ่งใกล้ตัว ได้แก่ การทำขนมจีน ซึ่งคุณลุงสำรวจข้อมูลพบว่าคนในจังหวัดนครศรีธรรมราชกินขนมจีนวันละ 7 ตัน จนต้องนำเข้าขนมจีนจากภายนอกจังหวัด แต่การทำขนมจีนจะต้องอาศัยข้าวจากต่างจังหวัดที่เป็นข้าวเกรดเอ คุณลุงจึงคิดค้นจนสามารถผลิตขนมจีนจากข้าวเกรดต่ำแต่ให้คุณภาพและรสชาติไม่ต่างกันได้สำเร็จ รวมทั้งคิดค้นวิธีการ

ไม่ให้กระบวนการผลิตไม่ส่งผลกระทบต่อน้ำเสียด้วยการบำบัดน้ำเสียก่อนทิ้ง และถ่ายทอดวิธีการทำขนมจีนให้ชาวบ้านที่เข้ามาเรียนรู้

มีนักวิชาการบอกว่าการเลี้ยงปลาคุณจะต้องเลี้ยงด้วยอาหารสัตว์ จึงจะทำให้ปลาโต และมีน้ำหนักมาก และการเลี้ยงปลาคุณในบ่อซีเมนต์ที่จำนวนห้าพันตัวต่อบ่อ ก็จะทำให้เกิดน้ำเสีย คุณจึงทำการทดลองและวิจัยจนสามารถฝึกปลาคุณให้มีตัวโต น้ำหนักมากสามกิโลกรัม ได้ โดยกินผักตบชวา และสามารถอยู่ในบ่อซีเมนต์ได้โดยน้ำไม่เน่า ซึ่งคุณจึงได้ถ่ายทอดวิชาความรู้นี้ให้แก่ชาวบ้านที่มาเรียนรู้ทั้งหมด

นอกจากนี้คุณยังได้วิจัย ทดลองอื่น ๆ อีก ได้แก่ ทำน้ำมันเชื้อเพลิงรถยนต์จากน้ำมันพืชที่ใช้แล้ว จนสามารถนำมาใช้กับเครื่องยนต์รถได้ การเพาะเห็ด การทำปุ๋ย การทำยาหม่อง น้ำยาล้างจาน ฯลฯ สิ่งที่คุณพบเหล่านี้ได้ถูกนำมาถ่ายทอดให้คนในชุมชนที่เข้ามาเรียนรู้ทั้งหมด จนคนในชุมชนยอมรับและเข้ามาเรียนรู้กับคุณจำนวนมาก

สิ่งที่คุณให้ข้อคิดกับการทำงานคือ ต้องใช้ความรู้กับปัญญาไปพร้อมกัน ซึ่งคนรุ่นเก่ามีแต่ปัญญาแต่ไม่มีความรู้ ในขณะที่คนรุ่นใหม่มีความรู้แต่กลับไม่มีปัญญา ดังนั้นทำอะไรให้คนสองกลุ่มนี้มาเรียนรู้ร่วมกัน ก็จะทำให้เกิดทั้งความรู้และปัญญาที่จะนำไปพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี และเห็นว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มั่นคงและอิสระ

สิ่งที่ผู้เขียนรู้สึกประทับใจในมุมมองทางความคิดของคุณคือการวิจัยทดลองจนนำไปสู่การปฏิบัติจริงได้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ ที่ต้องพิสูจน์ตรวจสอบให้เห็นข้อเท็จจริงก่อน จึงจะนำไปปฏิบัติ ซึ่งต่างกับวิถีคิดของชาวบ้านเกษตรกรทั่วไป ที่มักจะเชื่อวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ยอมจำนนกับธรรมชาติและพึ่งพาเทคโนโลยีมากกว่าพึ่งตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างของการปฏิบัติความเชื่อเกษตรกรอย่างสิ้นเชิง

ความเหมือนและความต่างของศิรัวงษ์กับไม้เรียง

เป็นคำถามที่ผู้เขียนพยายามค้นหาคำตอบ สิ่งที่คุณพบคือ

ความเหมือน

1. ทั้งสองหมู่บ้านต่างยึดหลักการพึ่งตนเองเหมือนกัน
2. ทั้งสองหมู่บ้านยึดถืออาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก
3. ทั้งสองหมู่บ้านมีสภาพพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์
4. ชาวชุมชนทั้งสองหมู่บ้านประสบปัญหาวิกฤติ กล่าวคือ ศิรัวงษ์เกิดอุทกภัยน้ำท่วม

ในขณะที่ไม้เรียงเกิดปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัวจนเกือบสูญเสียที่ดินให้แก่นายทุน

5. ทั้งสองหมู่บ้านมีผู้นำชุมชนที่ตื่นตระหนกกับปัญหาและค้นหาทางออกได้อย่างแยบยล

เพียงแต่ศิรัวงษ์มีลักษณะเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ในขณะที่ไม้เรียงมีผู้นำที่โดดเด่นโดยคุณลุง ประยงค์

ความต่าง

1. ชาวบ้านคีรีวงษ์ มีการนำหลักการตลาดมาใช้ในการพัฒนาสินค้าและจำหน่ายสินค้า ออกสู่ภายนอกค่อนข้างมาก ในขณะที่ไม่เรียงไม่เน้นการตลาดภายนอกแต่เน้นเศรษฐกิจในชุมชนเป็นหลัก
2. คีรีวงษ์มีลักษณะต่างคนต่างพัฒนาสินค้าของตนเอง ในขณะที่ไม่เรียงมีคุณลุง ประยงค์เป็นแกนกลางของปราชญ์ชาวบ้านในการศึกษาค้นคว้าทดลองและถ่ายทอดความรู้
3. สภาพแวดล้อมของคีรีวงษ์สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ ในขณะที่ไม่เรียงมี สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมแต่เพียงอย่างเดียว
4. การรुकืบของสินค้าภายนอกมีแนวโน้มเข้ามาในคีรีวงษ์มากกว่าไม่เรียง

สรุปบทเรียนจากคีรีวงษ์และไม่เรียงสู่ชุมชนอื่น ๆ

1. ความสำเร็จของชุมชนอาจเริ่มต้นจากการแปลงวิกฤติให้เป็นโอกาส ซึ่งทุกชุมชนถ้า ค้นพบและสร้างการตระหนักร่วมกันก็จะเป็นพลังสำคัญในการร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง
2. ผู้นำชุมชนยังเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนา ชุมชนใดมีผู้นำที่ดี มีหลักคิด วิถีคิดที่ดี ก็ จะทำให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็ง
3. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะเรื่องการพึ่งตนเอง เป็นหลักที่พิสูจน์ได้ว่า สามารถนำไปใช้ปฏิบัติจริงได้ โดยต้องอาศัยหลักเหตุผลและการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง
4. ความเข้มแข็งของชุมชนไม่ได้เกิดจากภาครัฐ แต่ต้องเริ่มต้นเกิดจากคนในชุมชนเองจึง จะยั่งยืน การยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือจากภาครัฐจึงควรเข้าไปอย่างระมัดระวัง มิฉะนั้นจะเป็นการ ลดทอนความเข้มแข็งของชุมชนให้น้อยลง
5. วัฒนธรรมเมืองและกลไกตลาด จะเป็นปัจจัยสำคัญในการบั่นทอนความเข้มแข็งของ ชุมชน หากต้องการให้ชุมชนเข้มแข็งต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้คนในชุมชนได้ตระหนักรู้ถึงปัญหา วัฒนธรรมเมืองและทุนนิยม
6. การสร้างความรู้และการสร้างปัญญาในชุมชนควรเริ่มต้นไปพร้อม ๆ กัน มิฉะนั้นจะ เกิดปัญหาการมองและการทำงานแบบแยกส่วนมากกว่าจะเป็นแบบองค์รวม
7. แต่ละชุมชนไม่สามารถเลียนแบบความเข้มแข็งของชุมชนอื่นได้ทั้งหมด หลักสำคัญ อยู่ที่ชุมชนต้องค้นหาความเป็นตัวตนของชุมชนและสร้างอัตลักษณ์ของตนเองให้ดำรงอยู่ตลอดไป จึงจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นมาได้